ROYAL UNIVERSITY MELITENSIS MAIN LIBRARY

L-ISKOLA TAL-GVERN F'RAHAL NOFS SEKLU ILU

Meta s-Sur Ġużè Porsella Flores Kien Igħallem Ħal Qormi

Ta' Ġużè' Galea

Is-Sur Ġużè Porsella Flores

Fl-ewwel għadd ta' "Il-Malti" ta' din is-sena, qrajt l-aħbar tal-mewt tal-Membru Akkademiku tal-Għaqda, is-Sur **ĠUŻEPPI PORSELLA FLORES** u minn moħħi għaddew tifkiriet ta' żgħoriti meta dak il-Membru Akkademiku kien igħallem fl-iskola tal-Gvern ta' Ħal Qormi.

Fil-bidu tas-seklu s-Sur Ġużeppi Porsella Flores mill-Birgu, fejn twieled, mar igħallem Ħal Qormi. Dak iż-żmien dawk li jgħallmu fl-iskejjel tal-Gvern kienu jissejħu *Assistant Teachers,* iżda lis-Sur Ġużi kien joqgħodlu wkoll dak l-isem għax minn qalbu kien jassisti l-iskulari tiegħu mhux biss biex jitgħallmu, iżda wkoll biex isiru rġiel ta' karattru. Ħafna mill-iskulari tiegħu l-lum saru rġiel imlaħħqin tajjeb fix-xogħol, fin-negozju, fil-professjoni; min baqa' jgħix fir-raħal, oħrajn xterdu ma' Malta u Għawdex u xi wħud siefru, imma kollha għadhom jiftakru lis-Sur Porsella, għax hekk kienu jsejħulu, u kollha għadhom jixxennqu għal dawk is-snin li għaddew miegħu, ħielsa minn kull ħsieb, fil-hena tat-tfulija, fil-għożża ta' nieshom u taħt għajnejn l-Assistenti tagħhom, meta kull jum kellu l-ġrajja ferriħija tiegħu u kull ġrajja kienet rahan ta' avventuri akbar u isbaħ fiż-żmien ta' wara.

Is-Sur Porsella kien raġel ta' qalbu tajba, jaf imur ma' kulħadd, kalm u dħuli fl-imġiba tiegħu u fuq kollox, kellu sabar kbir, sabar mat-tfal u sabar mal-kbar. Hu kellu kelma tajba għal kulħadd u kien dejjem minn ta' quddiem biex igħid kelma għall-ġid, biex ilaqqa' għaqdiet, iqajjem ħidmiet u jċaqlaq il-ħajja bla ħajr u monotona tan-nies tar-raħal medhijin fil-kummerċ u n-negozju.

Fi żmien is-Sur Porsella f'Ħal Qormi kien hemm żewġ skejjel: waħda għall-bniet, f'dar kbira fejn il-lum tinsab l-iskola tas-Sorijiet Agostinjani, l-oħra għas-subien, f'dar kbira wkoll li fl-antik kienet l-Armerija tal-Kavalieri u l-lum hi użata bħala Għassa tal-Pulizija. Fiż-żewġ skejjel ma kienx hemm aktar minn tliet mija, subien u

bniet, minn ħamsa sa tnax-il sena. Kien hemm il-klassi għaż-żgħar ta' ħames snin, tan-nuna, waħda għas-subien u l-oħra għall-bniet, imma t-tnejn fl-iskola tal-bniet. Imbagħad kien hemm sitt klassijiet għall-kbar f'kull skola.

Il-klassijiet, imsejħin uffiċjalment *standards*, kienu jgħoddu mill-ewwel sas-sitta, xi drabi kien ukoll hemm is-seba' *standard*, iżda t-tfal u l-ġenituri tagħhom kienu jagħżluhom mhux bħala l-*Ewwel Standard* jew it-*Tieni Standard*, iżda bħala l-klassi tas-"*sold*", tas-"*sold u nofs*", tat-"*tliet karlinijiet*" tal-"*erba' soldi*", tas-"*sixpence*" u tax-"*xelin*" skond kemm kien jiswa l-ktieb prinċipali li naqraw fuqu. Hekk, meta omm kienet tiftaħar mal-ġara li "t-tifel tagħha kien tala' minn *tat-tliet karlinijiet* għal ta' l-*erba' soldi* imma kien se jiswielha spiża", kienet trid tfisser li t-tifel tagħha kien avanza mit-*tielet* għar-*raba' standard* u kien jeħtiġilha tixtrilu l-ewwel ktieb tal-qari bl-Ingliż "*Chambers's Fluent Readers*" li jiswa erba' soldi! Fl-ewwel tliet snin kellna l-"*Kotba tal-Qari Malti*" stampati fl-Istamperija tal-Gvern, vers bil-Malti u vers bl-Ingliż; fir-raba' sena konna nibdew qari bl-Ingliż fil-"*Chambers's Fluent Readers*" u fil-ħames sena konna nagħtuha għat-Taljan fil-kotba "*Letture Educative ed Istruttive*" ta' Alessandro Avoli.

It-tfal kienu mqassmin fi tliet għaqdiet jew "*houses*" ta' żewġ klassijiet kull waħda. L-ewwel waħda, taż-żgħar ta' l-ewwel u tat-tieni *standard; it-tieni "house"*, tal-mezzani, kienet tiġbor it-tfal tat-tielet u tar-raba' *standard;* it-tielet "*house*", tal-kbar, kienet tħaddan it-tfal tal-ħames u tas-sitt *standard*. It-tfal tal-"*houses*" jew għaqdiet kienu jingħarfu mil-lewn tal-kukkarda, li kienu jilbsu fuq ix-xellug ta' sidirhom. Il-kukkarda safra taż-żgħar, il-ħadra tal-mezzani u l-ħamra tal-kbar.

L-iskulari kellhom bħal uniformi li skond ir-regola għas-subien kienet ġakketta tad-drapp isfar aktarx khaki, bil-kukkarda fuq ix-xellug in-naħa ta' fuq, għonq tal-*Caoutchouc* u ingravata ħamra, qalziet tas-serge iswed jilħaq sa l-irkobba u żarbun jew għallinqas, qorq. Il-bniet kienu jilbsu bluża bajda bil-frill madwar għonqhom u bil-kukkarda bħal tas-subien fuq sidirhom. Imma ftit wisq kienu dawk it-tfal li jmorru l-iskola libsin skond ir-regola; u mhux kul-ħadd kellu l-ingravata u l-għonq, ħafna kellhom il-ġakketta mqat-tgħa jew b'xi roqgħa daqs pala tal-bajtar, jew mimlija bi tbajja' tal-inka; il-qalziet spiss b'roqgħa wara, aktarx kien jilħaq xi erbat iswaba' 'l isfel mill-irkobba; ftit wisq kienu t-tfal li jxiddu ż-żarbun, ħafna kienu jmorru bil-qorq u xi wħud minħabba l-faqar, kienu jilbsu qorqa waħda, għax par qorq kienu jaqsmuh bejn żewġt itfal u hekk jissodisfaw ir-regola li ma kenitx tħalli t-tfal imorru l-iskola ħafjin ! Kull tifel jew tifla kellhom barżakka tad-drapp oħxon bħal *khaki* mdendla minn fuq spallithom ix-xellugija għal fuq ġenbhom tal-lemin u fiha kienu jġorru kotba, jew lavanji, pitazzi, lapsijiet u

pinen, xi biċċa ħobż bil-ġobon jew xi żewġ galletti mkebbin f'biċċa karta safra tat-tqartis u, skond l-istaġun, xi kagħka tal-għasel għall-ħabta tal-Milied jew xi qassata għall-Għid. U ma' kollox, boċċi, żibeġ, żgagar u minn xi daqqiet gremxul, żrinġijiet u wrieżaq skond iż-żmien !

Filgħodu qabel jidħlu t-tfal kienu jinġabru quddiem l-iskola, jilagħbu jew jagħtu fastidju lix-xemx għaddejja, igħajtu, jaqbżu, jittellqu, jiġġieldu u xi drabi jagħtu bl-idejn jew bil-barżakki, u allura kien joħroġ is-Surmast Sciberras, jaqbadhom minn widnejhom, idaħħalhom ġewwa u jdoqqilhom xi daqqtejn bir-riga fuq il-pała ta' idhom.

Fit-tmienja s-Surmast kien joħroġ fil-bieb ta' l-iskola jċempel il-qanpiena; nofs it-tfal kienu jidħlu jiġru ħallata ballata bilkemm ma jaqilbux lis-Surmast, in-nofs l-ieħor kienu jdumu jitnikkru sakemm is-Surmast isejħilhom u jurihom ir-riga! Xi tnejn kienu jiżolqulu u jiskartaw l-iskola! Fil-klassi kien hemm bankijiet twal, f'kull wieħed joqogħdu ħamest itfal, bit-tavla quddiem biex jiktbu fuqha. Quddiem il-bankijiet kien hemm bradella b'siġġu u mejda fuqha għall-Assistent.

Ħdejn il-bradella kien ikun hemm il-"*blackboard*" fuq il-kavallett wieqaf fuq tliet saqajn. Fiż-żewġ saqajn ta' quddiem kien hemm ringiela toqob waħda fuq l-oħra, fejn jidħlu żewġt ifilsa jew mazzarelli li jżommu fuqhom il-"*blackboard*" 'l isfel jew 'il fuq skond fejn ikunu mdaħħlin fit-toqob, t'isfel jew fuq. Ma' sieq waħda kienet tkun imdendla sponża biex l-Assistent iħassar il-kitba bil-ġibs minn fuq il-"*blackboard*". Kien ikun hemm ukoll stikka biex hu juri biha l-kitba fuq il-"*blackboard*". Fuq il-mejda l-Assistent kien iżomm ir-riga u kaxxetta bil-ġibs li t-tfal dejjem għajnejhom fuqha biex idabbru xi biċċa ġibs minnha. Kultant xi sabi mqareb kien jorbot mas-sieq ta' wara tal-kavallett biċċa spaga u meta jiġbidha, "*black*-board", kavallett u stikka kienu jistabtu ma' l-art u jagħmlu ħoss kbir! Mal-ħajt wara s-siġġu ta' l-Assistent kien hemm imdendel kwadru tal-Madonna bi xkaffa żgħira taħtu, u mal-ħitan l-oħra kien hemm mappi jew stampi ta' annimali, boskijiet jew fabbriki u minieri, kollha mċarrtin jew imtebbgħin bil-linka.

Meta jidħlu fil-klassi u jsibu posthom, it-tfal kienu jgħidu l-*Ave Maria* ma' l-Assistent, iroddu s-salib, imbagħad joqogħdu bil-qiegħda u jibdew it-tagħlim. L-ewwel xogħol kienet l-aritmetka jew issomom. It-tfal kienu juru lill-Assistent il-pitazzi bis-somom li kienu ħadmu d-dar u hu jimmarka bl-aħmar l-iżbalji li jsib u jagħti xi ħasla jew xi daqqtejn bir-riga, lil dawk li ma jkunux ħadmu fid-dar. Imbagħad l-Assistent jibda jfisser ir-regoli tal-għadd, tat-tnaqqis, taqsim, tiżdid, u jaħdem xempji fuq kull regola.

Fil-għaxra t-tfal kienu joħorġu għall-mistrieħ fil-bitħa jew fit-

triq, u wara li jieklu bukkun, kienu jagħmlu d-*drill*. Darba għallmuna poeżija bl-Ingliż biex inkantawha mal-qbiż tad-*drill:*

Children go
To and fro
In a merry
Pretty row.

Id-*drill* kien isir fit-triq quddiem l-iskola, imma lit-tfal il-kbar ġie li ħaduhom il-wied fejn kien hemm wesgħa kbira miksija bis-siment.

Wara d-*drill* konna nerġgħu għall-klassi u nibdew il-qari u t-traduzzjoni. Is-Sur Porsella kien iraqqaq wisq fil-qari u kien fitt ħafna għall-pronunzja. Ġie li dam kwarta jfissrilna kif inlissnu l-kelmiet Ingliżi *thorough, trough, enough* u kien iġagħlna ntennuhom għal bosta drabi tant li fl-aħħar ma kienx jinstama' ħlief *uff, uff !*

In-nofs ta' nhar ta' filgħodu konna nispiċċawh bis-Sur Porsella jirrakkonta l-ħrejjef ta' Ġaħan, jew il-ħrejjef folkloristiċi ta' Patri Magri jew ġrajja mill-istorja ta' Malta, skond il-klassi. Is-Sur Ġużè kellu ħabta kbira biex jirrakkonta u kien iżommna l-ħin kollu msaħħrin u mgħaxxqin bl-istejjer tiegħu.

Ma' l-ewwel tokk ta' nofs in-nhar is-Surmast Sciberras kien iċempel il-qanpiena, l-Assistenti jgħidu l-*Angelus* mal-klassi tagħhom u ma' l-*"Amen"* kulħadd jitlaq jiġri kemm jiflaħ lejn il-bieb ta' barra. Kultant xi tifel kien jolqot xi Assistent u jaqla' tbeżbiża, jew xi żewġt itfal kienu jaħbtu ma' xulxin u jaqgħu t-tnejn fl-art u jxerrdu pitazzi u kotba ma' kullimkien.

Malli joħorġu mill-iskola jew qabel jidħlu, dawk l-ixxurtjati fost it-tfal li jkollhom xi sold fil-but, kienu jidħlu f'ħanut ċkejken tal-ħelu u jagħtuha għall-ħala ! Kienu jixtru xi biċċa ċikkulata ta' tliet ħabbiet, xi biċċa penit ta' sitt ħabbiet, jew boċċi taż-żambur ħabba l-waħda ! Dak iż-żmien kollox kien irħis : lavanja għat-tfal tan-nuna biex jiktbu fuqha kienet tiswa sold u nofs, imma l-lapsijiet tal-lavanja kienu tlieta, sitt ħabbiet; pitazz kien jiswa sitt ħabbiet, jekk tieħu tlieta tonfoq sold u tliet ħabbiet; tokka sitt ħabbiet u erba' pennini sold; xiber bastun irqiq tas-suldati, jew xikel ta' siġġu kienu jgħoddu bħala riga.

Wara nofs in-nhar it-tfal kienu jidħlu fil-klassi fis-sagħtejn u jitgħallmu dittatura, kalligrafija, duttrina, ġeografija u fl-aħħar żewġ klassijiet, Taljan. Is-Sur Porsella kien iħobb wisq igħallem il-ġeografija, kien jinqala' ħafna biex jitkellem dwar bliet, nies, drawwiet, industrji u kummerċ, u aħna konna nisimgħuh bi pjaċir kbir ifisser kif iħaffru għall-faħam, għall-ħadid u minerali oħra, kif jikkoltivaw il-qmuħ fil-Kanada, kif irabbu n-ngħaġ fl-Awstralja u kif imorru għall-kaċċa ta' l-annimali fl-Affrika. Biex nifhmu aħjar is-Sur Ġużè

kien iġibilna stampi u oġġetti bħal suf, qoton, qamħ u xgħir u ħwejjeġ oħra biex jispjegalna fuqhom.

Nhar ta' Sibt l-iskola kienet tiftaħ mit-tmienja sal-għaxra biss u f'dawk is-sagħtejn ftit kien isir tagħlim. Konna mmorru fl-uffiċċju tas-Sur Franġisku Sciberras, is-Surmast, u nisselfu ktieb tal-"Mogħdija taż-Żmien" biex naqrawh matul il-ġimgħa, filwaqt li l-Assistenti kienu jinġabru flimkien u jgħaddu ż-żmien jirrakkontaw il-ġrajja ta' matul il-ġimgħa u jgħidu xi ħlieqa. Dawk l-Assistenti kienu qabda rġiel mill-aħjar, ma kellhomx il-għerf ta' Salamun, iżda kellhom il-għaqal ta' Mosè. Kull wieħed kellu xejra għalih: is-Sur Nettu Depasquale kien ċajtier, is-Sur Ġużeppi Galdes kien ta' ftit kliem, is-Sur Ġorġ Portelli kien iħobb idaħħak, is-Sur Pawl Mifsud Ellul kien iżommha ta' kbir, is-Sur Pin Borg kien mistħi, is-Sur Pawl Aquilina kien iħobb il-banda, is-Sur Ġann Tewma kien jiddiletta bil-palk u s-Sur Saver Mizzi kien jobrom il-mustaċċi bħall-Kajżer. Kollha kellhom qalbhom tajba u kollha kienu ġenwini f'għamilhom u fi ħsibijiethom, magħhom iżżid lis-Sur Ġużè Porsella, li kellu qalbu taddeheb.

Il-ħajja fl-iskola kienet timxi bla taqlib u bla tibdil kbir u tmur ma' l-istaġun. Nhar ta' Ġimgħa fit-tlieta ta' wara nofs in-nhar, meta l-qniepen tal-knisja jfakkru l-mewt ta' Sidna Ġesù Kristu, is-Surmast Sciberras kien iċempel dik l-imbierka qanpiena tiegħu u l-Assistenti jieqfu mit-tagħlim iqajmu t-tfau bil-wieqfa qanpiena tiegħu p wara lis-seba' duluri ta' Marija, u Kredu.

Fl-ewwel ta' Novembru kienu jeħduna nisimgħu Quddiesa għall-Erwieħ tal-Purgatorju. Aħna t-tfal konna nixilgħu xemgħa ta' disa' ħabbiet fuq il-qabar ta' nannietna li dak iż-żmien kienu għadhom jindifnu fil-knisja. Imbagħad matul ix-xahar ta' Novembru u għall-bidu ta' Diċembru, it-tfal arahom jixtru l-pasturi tat-tafal, tliet ħabbiet il-wieħed, u jiġbru l-kagazza mill-widien għall-presepju, li kienu jarmaw għall-Milied. Is-Sur Porsella, li kien iħobb it-tradizzjoni, kien dlonk iħeġġeġ it-tfal biex jaħsbu għall-presepju u jagħtihom pariri dwar il-grotta tal-Bambin u fejn iqiegħdu l-mitħna tarriħ, il-pasturi u l-baqra, il-ħmara ġewwa l-għar u ngħaġ u għasafar fuq il-blat. Imbagħad qrib il-festa tal-Kunċizzjoni hu kien ifakkarhom jiżirgħu l-qamħ u jsaqquh u jżommuh fid-dlam biex jikber abjad u sabiħ. Wara l-Milied kienu jaslu ġranet ta' xita u bard u allura t-tfal kienu jmorru l-iskola mkebbin f'xi biċċa inċirata, milfufin f'xi xkora jew mgħottijin tnejn tnejn bil-kabozza tannannu, u meta jagħmel is-silġ, arahom iwaddbuh lil xulxin u kultant jolqtu lil xi mara sejra l-forn bil-għaġna jew xi riġel għaddej għal xogħlu.

Għall-Karnival it-tfal kienu jagħmlu l-mustaċċi bil-faħam jew iġemmdu wiċċhom jew jiżbgħu ħaddejhom bil-linka ħamra, u s-Sur Porsella kien ikompli magħna billi jpinġilna l-barbetti u jlibbisna xi

kappell ta' mara fejn ma jarahx is-Surmast! Imbagħad fil-ġranet tar-Randan fil-mistrieħ tal-għaxra, dak ir-raġel eżemplari ma kien jieħu xejn ħlief tazza ilma biex ifakkarna fis-sawm. Wara nofs in-nhar kien ukoll igħaddi ftit taż-żmien ifissrilna l-Passjoni ta' Sidna Ġesù Kristu u jbikkina meta jsemmi t-tbatijiet li Hu ġarrab għalina. Nhar Ħamis ix-Xirka, wara nofs in-nhar, is-Surmast ma' l-Assistenti tiegħu, kien jieħu t-tfal għas-seba' żjajjar tal-knejjes; hu kien iqassad ir-Rużarju u l-Assistenti kienu jaraw li t-tfal iġibu rwieħhom sewwa.

Nhar il-Ġimgħa l-Kbira t-tfal kienu jilbsu ta' Lhud u s-Sur Porsella, li kien wieħed minn dawk li jqassmu l-purċissjoni, kien isibilhom il-post fejn jimxu u jwissihom kif għandhom joqogħdu. Il-jum ta' wara, Sibt il-Għid, ħafna minna l-iskulari konna niltaqgħu mas-Sur Ġużè fil-knisja għall-Quddiesa ta' l-Irxoxt u qabel il-Glorja konna noħorġu flimkien u mmorru fil-misraħ ta' San Franġisk mnejn kienu jitilqu bil-vara ta' Kristu Rxuxtat u jieħduh b'ġirja waħda sal-knisja, u kulħadd jiġri u jgħajjat wara l-vara. Imbagħad kienu joħorġu wieħed idoqq il-fifra u l-ieħor it-tanbur u jmorru jduru mar-raħal jagħtu l-aħbar tal-Qawmien u ċorma tfal jaqbżu jogħlew madwarhom. Xi wħud mit-tfal kienu jitħajru għal xi figolla, imma s-Sur Ġużè kien iwissihom biex ma jonfqux flus fiċ-ċippitatu ħalli ma jidrawx il-vizzju tal-logħob. Dak iż-żmien għall-Għid, kif ukoll għall-Milied, kienu joħorġu rġiel bit-tilari mimlijin figolli jew kagħak tal-għasel, imma flok ma jbigħuhom, kienu jħajru n-nies kbar u żgħar, biex idawru ċ-ċippitatu għalihom: żewġ dawriet tliet ħabbiet, ħames dawriet sitt ħabbiet. Dak is-Sur Ġużè kien dejjem ħsiebu biex iwissina u jiftħilna għajnejna; ma kienx iridna nixxabbtu fuq il-fus ta' wara tal-karozzin jew naqbżu fuq it-tram hu u miexi, għax nistgħu nweġġgħu jew inkorru sewwa.

Malli jgħaddi l-Għid konna nibdew naħsbu għall-festa ta' San Ġorġ. Dak iż-żmien il-festa tal-Qaddis tar-raħal kienet issir f'nharu, it-tlieta u għoxrin ta' April. Minn xi ħmistax qabel, ħafna tfal wara l-iskola flok li jmorru d-dar kienu jissieħbu ma' l-irġiel tar-raħal li jħaffru t-toroq għall-arbli u jarmaw pilastri u pedistalli, u jġorru statwi ta' anġli u qaddisin u papiet u jqiegħdu t-tankijiet għad-dawl ta' aċitilena. Is-Sur Porsella, li kien sar wieħed mill-perċimes tal-festa, kien jara li t-tfal iġorru xi ħaġa ħafifa u ma jkorrux. Fil-jiem tat-Tridu, qabel il-festa, qajla kien isir tagħlim fl-iskola għax it-tfal ikun ħsiebhom fil-priedki u l-mużika ġewwa l-knisja u l-mixegħla tal-faċċata tal-knisja u tat-toroq u l-imsieraħ, u s-Sur Porsella l-ħin kollu jirrakkonta l-ħajja ta' San Ġorġ.

Wara l-festa ta' San Ġorġ kien jidħol Mejju, ix-xahar tal-Madonna. Is-Sur Porsella kien daħħal id-drawwa sabiħa li wieħed mit-tfal tal-klassi, kuljum kien iġib warda għall-Madonna u hekk fuq l-ixkaffa ta' taħt ix-xbieha ta' Marija, fil-vażett, kuljum kien ikun hemm bukkett fjuri friski. Wara nofs in-nhar is-Surmast Sciberras

kien italla' t-tfal kollha fis-sala l-kbira biex igħidu r-Rużarju quddiem inkwatru tal-Madonna.

Iż-żmien jimxi u x-xhur jinbarmu wieħad wara l-ieħor. Igħaddi Mejju, jasal Ġunju bil-ħġejjeġ ta' San Ġwann u l-Imnarja. It-tfal jibdew minn kmieni jaħsbu biex ikollhom x'jaħarqu. Is-subien ta' kull triq, wara l-iskola kienu jmorru l-wied jaqtgħu x-xewk u l-għollieq, jorbtuhom qatet u jkaxkruhom lejn it-triq tagħhom b'ħafna ċajt u żufjett. Waqt li jkunu jkarkru bil-ġirja dak il-għaram ta' xewk, l-imqarbin tfal ġie li laqtu u qalbu xi kenur bil-borma fuqu li jkun ħdejn xi għatba biex ir-riħ ikebbes in-nar, u allura toħroġ il-mara tad-dar tgħajjat u tiġri wara t-tfal bl-imrewħa f'idha!

Għall-ħabta ta' San Ġwann kien ikollna l-festa ta' *Corpus Domini* u s-Surmast kien jeħodna nimxu fil-purċissjoni tas-Sagrament Imqaddes. Kien fina dehra sabiħa; l-ewwel jimxu l-bniet lebsin l-abjad, imbagħad is-subien bil-ġakketta u l-għonq nodfa u bil-kukkarda, u s-Sur Porsella jterraq 'il quddiem u lura biex iżommna mexjin erbgħa erbgħa bla ma nitħabblu. Ftit wara tasal l-Imnarja; xi wħud mit-tfal ta' l-iskola kienu jmorru ma' nieshom il-Buskett għall-wirja tal-biedja, imma l-biċċa l-kbira kienu jinġabru fi dħul ir-raħal jistennew il-bdiewa deħlin ixejru l-bandieri li jirbħu fil-wirja jew il-palijiet tal-bhejjem li jieħdu l-ewwel fit-tiġrija. Imma l-Imnarja kienet tgħaddi bħal leħħa ta' berqa u warajha kienu jaslu l-jiem ta' nofs ta' nhar skola, imma dawk il-jiem ftit kienu jġibu ferħ magħhom għax magħhom kienu joqorbu l-eżamijiet u t-taqtigħ ta' qalb l-iskulari.

Għall-eżami kien jiġi s-Sur Vinċenz Busuttil, raġel fuq ruħu, dejjem mgħaġġel, lit-tfal kien iġibilhom soġġezzjoni b'dik id-daqna tiegħu tferfer ma' kull kelma li jgħid. Kien jikteb fuq il-*"blackboard"* xi żewġ somom u jġagħlna naħdmuhom fuq il-karti ta' l-eżami. Malli l-eżaminatur idawwar wiċċu, is-Sur Porsella kien jagħmlilna bil-ħeffa sinjal b'idu biex jurina kellniex innaqqsu jew inżidu jew niddividu jew nimmoltiplikaw. Imbagħad is-Sur Busuttil kien isejħilna wieħed wieħed u jġagħlna naqraw paragrafu u naqilbuh għall-Malti. Dan kien l-eżami kollu u aktarx kien igħaddi kulħadd.

Din kienet il-ħajja ta' kuljum fl-iskola ta' Ħal Qormi ħamsin sena ilu; kienet sensiela ta' jiem u staġuni għaddejjin bil-lajma u bla ma jaqtgħu wara xulxin. Għall-kbar kienu bħal qoffa tielgħa u oħra nieżla, imma għalina t-tfal kull jum kellu l-praspar ġodda.

Kultant kienet tinqala' xi okkażjoni li toħroġna mill-klassi u allura aħna konna nżommuha bħala ġrajja mill-aqwa fil-kalendarju ta' l-iskola għaliex kienet ukoll tiffrankalna l-lezzjonijiet, bħal meta f'April ta' l-1909 kien ġie Malta r-Re Dwardu VII mar-Reġina u t-tfal ta' l-iskola ta' Ħal Qormi tellgħuhom Santa Venera ħdejn it-Turretta biex jaraw is-Suvrani għaddejjin huma u sejrin minn Sant'Anton għall-Belt. Is-Sur Porsella għal dak in-nhar kien għallimna nkantaw,

jew aħjar ngħajtu: *"Hurrah! Hurrah for England. Hurrah for England's King!"* u, għax tgħid, donnu r-Re Dwardu nduna bl-entużjażmu li kellu s-Sur Ġużè għax ħares lejh u daħaklu.

Fl-1911 kienet qabdet imxija tal-kolera u waħda marida mir-raħal ma reditx tmur Lazzarett; ħadd ma seta' jfiehem lir-raġel tagħha biex jibgħatha għall-kura u kellhom iġibu nofs riġiment pulizija biex jieħdu lill-marida bilfors. Lilna t-tfal ta' l-iskola ħaduna naraw dak il-għadd kbir ta' nies tal-ħaqq, biex, kif qalilna s-Sur Ġużè, ifehmuna li bis-sewwa jew bid-dnewwa kulħadd ikollu jmejjel rasu għal dak li trid il-liġi.

Nhar id-29 ta' Diċembru 1908, l-aħħar ġurnata ta' l-iskola qabel il-vaganzi tal-Milied, meta dħalna l-iskola filgħodu, l-Assistenti, flok ma marru fil-klassijiet, baqgħu fl-uffiċċju tas-Surmast jitkellmu flimkien u damu ħafna jgedwdu bejniethom u jmejlu rashom u jxejru idejhom. Dik il-għodwa ma kellniex lezzjonijiet u qabel ħriġna s-Sur Ġużè daħal fil-klassi b'wiċċu mqarras u b'rasu immejla, u qalilna: "Il-bieraħ sar terremot f'Messina li qered eluf ta' nies". Imbagħad hu qagħad ifissrilna x'inhu terremot u jgħidilna fejn kienet Messina. Aħbar ħażina oħra li switilna nofs ta' nhar skola, kienet dik tal-għarqa tat-*"Titanic"*. Is-Sur Porsella dam ħafna jitkellem fuq dak il-vapur tal-għaġeb li għereq fl-ewwel vjaġġ tiegħu meta ħabat ma' *iceberg* u miegħu ntilfu għadd kbir ta' passiġġieri.

Il-jum ta' wara l-festa ta' San Ġorġ, l-24 ta' April ta' l-1913, ma kellniex skola għax ħaduna l-Furjana għat-tqarbina tat-tfal, waħda mill-funzjonijiet l-aktar importanti fl-okkażjoni tal-Kungress Ewkaristiku Internazzjonali li dik is-sena kien iltaqa' f'Malta.. Kienet dehra tal-għaġeb, dawk l-eluf ta' tfal kollha ġwejdin u ferħanin, jisimgħu bil-ġabra l-Quddiesa fil-misraħ ta' quddiem il-knisja tal-Furjana. Wara li tqarbinna u sqewna l-kafè, is-Sur Porsella, lilna tal-klassi tiegħu, ħadna nbusu id wieħed mill-Isqfijiet li kien hemm ħdejn il-knisja jitgħaxxqu b'dik id-dehra li tixhed is-sentiment reliġjuż Malti.

Is-Sur Porsella ntafa' b'ruħu u b'ġismu fil-ħajja tar-raħal u sar qisu Qormi. Ftit wara li mar igħallem hemm iżżewweġ ma' Miss Marija Roża Buhagiar, hi wkoll Assistenta ta' l-iskola fir-raħal, u t-tnejn għammru f'dar fil-pjazza ta' San Franġisk u rabbew il-familja hemm. Lis-Sur Ġużè għoġbitu l-ħajja fil-belt ta' Pinto tant li ħajjar lil ħutu, il-Kanonku Dun Ġwann u l-Kanonku Dun Manwel, biex imorru huma wkoll igħixu hemm u t-tliet Porsellijiet ma damux ma qabdu r-riedni f'idejhom.

Dun Ġwann laħaq Kappillan tas-Sorijiet Agostinjani, bnielhom kappella sabiħa ħafna u fetħilhom kulleġġ għat-tfajliet. Il-kappella tas-sorijiet bit-tħabrik ta' Dun Ġwann saret il-knisja tas-sinjuri tar-raħal, u l-kulleġġ ħa isem ma' Malta kollha bħala waħda mill-aħjar skejjel għall-edukazzjoni tat-tfajliet puliti.

Dun Manwel fetaħ oratorju għat-tfal tar-raħal u hu kien l-ewwel

wieħed li beda jiġborhom, jeħodhom xi dawra, jorganizzalhom *sports* u jħarriġhom għall-palk.

Is-Sur Ġużè kont issibu mdaħħal f'kull ċaqliqa li tiġri fir-raħal; bit-tħabrik tiegħu rajna għall-ewwel darba ċ-ċinematografu f'Ħal Qormi: remissa kbira, ħdejn l-iskola tal-bniet, bit-twavel mimdudin fuq kantuni biex joqogħdu n-nies fuqhom, liżar imdendel mal-ħajt u, biex min jidħol ma jgħidx li ħallas sold għal xejn, kien hemm ukoll gramofon bi tromba daqs lenbija, u kulħadd joħroġ mistagħġeb u miblugħ għax jaraw ix-xbihat jiġru fuq il-liżar u jisimgħu kant ħiereġ mill-"makna tad-daqq".

Għall-Milied, is-Sur Porsella kien jiftiehem ma' xi żewġt iħbieb tiegħu ħabrieka bħalu, jikkapparraw xi remissa u jarmaw presepju bil-kif: pasturi jiċċaqalqu, iġmla jimxu, baqar u ħmir iqanqlu rashom, imtieħen iduru u ilma jċarċar. Dħul sold biss, tfal sitt ħabbiet! Kulħadd isemmi l-presepju tas-Sur Porsella; il-kbar jitgħaxxqu bih, it-tfal jitbellhu wara dak l-imbierek presepju.

Dak iż-żmien wieħed ftit kien isib fiex jedha f'Ħal Qormi. Tneħħi l-festi ta' San Ġorġ u ta' San Massmu, il-purċissjonijiet u kultant xi tiġrija fil-Marsa, qajla wieħed kien isib fiex igħaddi siegħa żmien u jiddeverti. Tassew li kien hemm tliet każini: il-każin "Tal-Qalba", dak "Tal-Werqa" u l-ieħor "Taz-Zokk", imma dawn bil-piki ta' bejniethom ma kinux jiġbdu lil kulħadd; għalhekk is-Sur Porsella ġabar xi ftit irġiel ta' l-iskola u fetħu "Kamra tal-Qari" fejn it-tabib, l-avukat, in-nutar, l-ispiżjar, is-surmast u xi erba' Assistenti, kif ukoll il-Kappillan, xi ftit qassisin u xi erba' benestanti kienu jiltaqgħu filgħaxija u jqattgħu sagħtejn jitkellmu fuq il-Gwerra tat-Transvaal jew iħambqu fuq l-aħħar diskorsi ta' Mizzi u Savona.

Is-Sur Ġużè kien jaf li hemm żgħażagħ iħobbu l-mużika, iżda ma kinux iridu jidħlu fil-piki tal-każini tal-baned, għalhekk hu għaqqadhom f'xirka u fetħilhom każin ta' l-orkestra. Imbagħad lil dawk iż-żgħażagħ mużiċisti ħajjarhom biex fil-ljieli tad-dawl ta' qamar, joħorġu jduru u jdoqqu mar-raħal, u n-nies li kienu jitnikkru għall-frisk fuq il-bankini jew fuq is-setaħ, kienu jieħdu gost kbir b'dik il-ħlewwa ta' daqq fil-ħemda ta' bil-lejl.

Biex dik l-orkestra ma jkun jonqosha xejn, is-Sur Porsella kien sab tnejn min-nies jafu jdoqqu ċ-ċirimella u daħħalhom fiha; imbagħad fil-lejl tal-Milied, dawk it-tnejn kienu joħorġu jdoqqu ż-żaqq imseħbin ma' oħrajn idoqqu t-tanbur u ż-żavżavun, b'ċorma tfal bil-fanali jiġru warajhom, u kienu jduru t-toroq kollha u jwennsu lin-nies li jkunu sejrin il-knisja għall-Quddiesa ta' nofs il-lejl, filwaqt li x-xita traxxax u l-bard ilanġas. It-tifel li jagħmel il-priedka fuq il-Bambin fil-Quddiesa ta' nofs il-lejl, kien dejjem ikun wieħed mill-iskulari, aktarx fil-klassi tas-Sur Porsella, li kien joqgħod taħt il-pulptu biex jagħmel kuraġġ lit-tifel-predikatur.

Meta riedu jdaħħlu l-*Boy Scouts* f'Ħal Qormi, talbu lis-Sur Por-

sella biex jindaħal hu ħalli jiġbor it-tfal u dak l-imbierek ta' Assistent ta' l-iskola li kont issibu f'kull fettuqa, seħħlu jgħaqqad truppa tfal li kienet mill-aħjar fil-Moviment ta' Baden Powell. Konna mmorru għad-*drill* fil-wesgħa tas-siment, il-Wied, u konna wkoll ngħaddu nofs ta' nhari fil-wilġa tal-Marsa fejn konna nittellqu, naqbżu u nsajru wkoll, bis-Sur Ġużè dejjem magħna qisu l-Anġlu Kustodju. Kultant konna nimmarċjaw fir-raħal, b'wieħed minn dawk taċ-ċirimella jimxi quddiem u warajh dawk tal-*bugles* u t-tnabar, u ommijietna u missirijietna fil-bieb jarawna għaddejjin u jintefħu bina!

Is-Sur Porsella ma kienx bniedem medhi biss bil-ħwejjeġ tar-raħal u mitluf wara x-xirkiet u x-xejriet li jitnisslu hemm. Hu kien bniedem intellettwali, iħobb it-tagħlim u jixxiegħel fil-qari; kien ħabib tas-Sur Ġużè Muscat Azzopardi, tas-Sur Tonin Muscat Fenech u tas-Sur Rikard Mifsud Bonnici, tliet kittieba mill-aħjar, l-ewwel tnejn joqogħdu Ħal Qormi, u ma setax ma jiddakkarx minnhom. Hu kien l-ewwel wieħed li fl-1918 ħareġ ġurnal f'Ħal Qormi: *"The School Journal"*, u naħseb li kien fost l-ewlenin mgħallmin ta' l-iskola li għaraf il-fejda u s-siwi tal-qari bħala mezz ta' tagħlim. Għall-interess tiegħu fil-qasam letterarju kien magħżul minn ta' l-ewwel, bħala Membru Akkademiku tal-"Għaqda tal-Kittieba".

Issa s-Sur Ġużeppi Porsella ħalliena imma ismu lilna, li konna skulari tiegħu, jibqa' jfakkarna f'dawk is-snin ferħanin ta' żgħoritna u f'dak iż-żmien ta' barka u sliem meta konna nifirħu b'kollox, meta ma konniex nafu x'inhu qerq u mibegħda, meta d-dinja kienet ħanina magħna, meta l-ħajja kienet twegħedna kull hena u ġid, meta konna ġenwini f'għamilna u ħsiebna. *O tempora! O mores!* Kemm nixtieq nerġa' nserraħ fostkom 'l moħħi u 'l qalbi għajjenin u mikdudin bis-snin u ipokresija tal-bnedmin.